

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICHIILE CASEI ȘCOALELOR

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

BUCUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1915

SUMARIUL :

I. *N. Iorga* : Încă o mărturie despre Romîni. -- *D. Furtună* : O traducere a dascălului ardelean Ioan Duma.

II. DOCUMENTE: Trei acte din colecția d-lui G. Sion: scrisori de la Ion Ghica, ~~C. Negri~~ și actul Guvernului moldovean în 1827 către Agenția austriacă în chestia sudiiților.

III. DĂRİ DE SEAMĂ; *P. P. Negulescu*, Filosofia Renașterii. -- *Duiliu Zamfirescu*, Bosforul și Dardanelele față de interesele românești. -- *D. Gusti*, Sociologia războiului.

IV. CRONICA de *A.*

Manuscrisurile se trimet d-lui *N. Iorga*, Vălenii-de-Munte (Prahova).

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Administrația : Vălenii-de-Munte, Tipografia
„Neamul Românesc“.

Un n-r 30 de bani; abonamentul anual 3.50;
pentru străinătate 50 de bani n-rul; abona-
mentul 6 lei.

Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le
recomandă se poate reține gratuit, după dorință,
anunțul pe copertă.

Pentru studenți, prețul în jumătate, direct de la
administrație.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ, SUPT AUSPICIILE CASEI ȘCOALELOR, de N. IORGA

Încă o mărturie despre Romîni.

Sînt mulți ani de zile de cînd, în „Archiv für siebenbürgische Landeskunde Neue Folge“, II, s'a tipărit o traducere germană după cartea, dedicată Marelui-Duce de Toscana, în care Italianul Giovanandrea Gromo descrie Statele lui Ioan Zápolya, pe care le văzuse ultima oară în Iunie 1565 (p. 9). Părțile care ne privesc n'au fost relevate.

Iată pasagiul care privește pe Petrașcu-Vodă (noi zicem: Petru, și credeam până ieri că e același cu Petru Șchiopul) și pe maică-sa Chiajna: „Valahia, țară care e stăpînită de Petrașcu (*Petrazzo*), tînăr de vre-o 22 de ani, orî mai curînd de maică-sa, femeie cu suflet bărbătesc, care tratează pe fiul ei ca pe un particular ce-î este supus“. Despre Alexandru (Lăpușneanu), Domn al Moldovei, se spune numai că „a fost așezat la 1563 prin ocrotirea aceluiași prinț al Ardealului“ (p. 6).

Știrile cele mai multe privesc părțile românești ale posesiunilor lui Zápolya și locuitorii lor: Mehadia, cetate întărită atuncî, cu pîrcălab, pedestri, călări, hanuri cu „puțină pine“ și fără vin (pp. 6-7), Branul, cu aurul în rîulețul plin de pești și raci (p. 7). *Banatul e numit „Valachia Citeriore“* „România de dincolo“, și se spune că *are de capitală Caransebeșul (ibid.)*. În casele de lemn, încăpătoare, ale orașului stau și mulți magnați unguri. Cînd Castaldo, generalul ferdinandist, era aici—și *de aceia*—, se fortifică de al doilea Zápolya Lugoju. Banul („comandantul“) acestei Valahii stă, cu „peste 500 de călări“, la Caransebeș (p. 8). Puterea-i se întinde până la hotarul pašalicului Timișoarei.

Ca a *treia nație* apar Romîni (p. 11). Ei lucrează pămînturile Ungurilor nobilii, cum fac „coloni“ pentru nobilii italieni. Secuii n'o fac și ieau ca argați doar pe Țigani (p. 12). „A treia nație este cea românească, împrăștiată prin toate părțile țerii. De regulă ea se consacră cu totul plugăriei, atît pentru sine, cît și

pentru că lucrează ca năimiți moșiile Ungurilor și Sașilor. Puțini din ei fac slujbă călării, ci cei mai mulți pe jos. Viața lor e închinată de obicei lucrului la câmp și are deci multă asemănare cu slujba în război. Sînt mulți hoți mari și tâlhari de drumul mare între ei. Îmbrăcămintea lor e grosolană, cu tăietură ungu-rească. Puțini sînt îmbrăcați cu postav, ci în bumbac aspru, țesut de dînșii; și la trup și în casă sînt murdari. Armele lor sînt săbiil, scuturi după moda ungu-rească, măciuci din lemn tare, ghintuite cu piroane, pe care toate le întrebunțează cu furie mare împotriva dușmanilor; apoi, în depărtări, un nod gătit în virful unei sulii proaste, care e lung de 8 până la 10 picioare, și la capăt are un fier, cam de lungimea unei palme (*Spanne*), ca o frigare de fript porcul, dar nu așa de bine șlifuită. Acestea li sînt armele de aruncat, și numai cîte unul poartă și slabe arme de foc; dar după împușcătura li trebuie foarte multă vreme ca să încarce iar; de aceea în câmp după cea d'întăiu împușcătura apucă îndată alte arme, și se bat cu cea mai mare furie; aș o mare vitejie înăscută și sufăr orice osteneală; de altfel nu se tem de nicio primejdie și sînt neobișnuit de cruzi. Limba lor e străină și deosebită de cea ungu-rească; dar, *precum cred că se trag dintr'o colonie romană*, care întăiu a fost adusă de Tiberiu împotriva regelui Decebal, apoi lăsată de Adrian acolo pentru paza acestei țeri, astfel vorbesc ei și astăzi încă *o limbă cu adevărat foarte asemănătoare cu cea veche romană*, dar totuși barbară, care corespunde datinelor și veșmîntului lor. Acei ce rămîn acasă, furnisează orașele cu nevoia zilnică de brînză, lapte, fructe și altele ca acestea; legea lor este cea grecească, lege care și în patria lor, așa-numita Valahie Transalpină, e întrebunțată. Aceasta stă supt stăpînirea lui Petrașco (*Petrazzo*) și e despărțită la Apus de Ardeal prin munți înalți, la Miazăzi de Serbia-Mică prin Dunăre și se mărginește de-a lungul acelei ape până la Marea Neagră la Răsărit cu Bulgaria și la Nord tot așa, până la acea Mare, cu Moldova" (pp. 13-4).

Se descrie apoi „Valahia“ bănățeană: satul Rusca, odată oraș, Caransebeșul. Se înfățișează, bine, podul lui Traian. La Vidin se semnalează case de lemn, dar cu strade frumoase; nu-s ziduri de incunjur; residență de sangeac. Mai departe pe malul drept, cale de o zi, Castelnuovo (un Novigrad, cunoscut și altfel), cu cetate, comandant și cadii. Dar Florentinul sîrbesc se așează

în faţă cu Novigradul, în Transalpina. Se înseamnă că şi pe aici pot năvăli Turcii în Ardeal (p. 16). Urmează descrierea altor drumuri pentru năvălirea lor. Crede că Sarmisegetuza („Zarmuz“) e acum Alba-Iulia (18): Iulia ar fi numele mamei lui Marc-Aureliu, şi se aduce în sprijin mărturia unei pietre de la biserica Sf. Mihail, şapte mile depărtare (*ibid.*).

La Cluj se spune că unul din suburbiile e locuit de Saşi, al doilea de Unguri, al treilea de Români (p. 22). Retegul i-a fost oferit lui, cu teritoriul în întindere de trei mile, ca să puie acolo „oastea italiană ce ar aduna-o“ (p. 23). Biserica săsească din Bistriţa ar fi făcută de „un arhitect din Bergamo“ (p. 24). Se pomeneşte bîlciul din Oşorhei, săptămînal, mai ales pentru Secui (se vind blănuri, pînzături) (p. 25). Mediaşul, pavat cu scînduri de lemn, e foarte noroios, „cel mai trist oraş din toată ţara“ (p. 26).

La Făgăraş se spune că actualul castelan, Gavril Mailat, e „fiul marelui Ştefan, *Moldoveanul*“ (p. 29). Se ştie că familia e de origine românească. Tîmpa Braşovului e asemănată cu vestitul castel Palamidul la Nauplia Moreii (p. 30). Se pomeneşte suburbiul românesc (p. 31) şi „cele o mie de lupte“ contra Moldovenilor lui Petru Rareş (*ibid.*). „Aici se adună toate popoarele vecine, ca într'un deposit de mărfuri comun, şi se află totdeauna Turci, Greci, Moldoveni, Valahi, Secui şi alte neamuri“ (p. 31). Jupîniile din Sfat vorbesc de regulă „mai multe limbi“ (*ibid.*). Rîşnovul e numit româneşte „Rasnof“ (p. 32). Paza la cetatea de aici se face „cu cîţiva Români“ (*ibid.*). Descriere a Branului, de către „Moldova“ (*ibid.*).

Rîurilor li se închină, de altfel, un capitol anume (p. 33 şi urm.).

În capitolul despre principe, Ioan-Sigismund, se spune că vorbeşte „bine italieneşte, nemţeste, poloneşte, ungureşte, româneşte şi puţin greceşte şi turceşte“ (p. 35).

Între magnaţi şi nobili, se arată că Gaşpar Bekes e „Romîn, de obîrşie de jos, dar spirit frumos, mare iubitor de strălucire din firea lui... Vorbeşte cu Italienii în limba latină, cari-l e foarte familiară; luteran, în vîrstă de 46 de ani“. Şi Mihail Csáky apare ca „Vallacho“ (v. p. 75 şi urm.). De Stanislav Nisowski († c. 1574), soţul Domniţei Zamfira a lui Moise-Vodă — dar aceasta nu se spune —, se arată că e frate de lapte al regelui (cf. observaţiile dela p. 69), „foarte politicos, darnic şi foarte credincios printului“; are 45 de ani (p. 38). Nicolae Forró, care a pus să

se traducă și tipărească pentru Romîni cunoscuta Evanghelie cu învățătură, din ungurește, se spune că întretine pentru „Craiul“ său nu mai puțin decît 3.000 de simbriași; a fost iertat de acesta, după condamnarea la moarte, pentru agitații între Secui (p. 41).

Avem apoi o întreagă descriere a Moldovei, în acest cuprins:

„De oare ce Moldova e în hotar, și foarte de aproape aliată în acest principe, aș fi dorit să capăt știri mai precise despre această țară, de la oameni înțelegători și încercați. Dar așa pot observa numai pe scurt că Moldova se mărgenește la Apus cu foarte înalți munți împăduriți, la Nord cu Rusia stăpînită de regele Poloniei, a cărei Capitală e Lembergul, care e departe 50 de mile ungurești de Cracovia. Unde Nistrul intră în Moldova, el atinge cetatea Hotinului.“ I se pare că pe aproape e Cetatea-Albă. „Țara e locuită de felurite neamuri și secte, și anume: Ruși, Poloni, Tatarî, Armeni, Bulgarî și Sași din Ardeal, și fiecare-și are legea și stujba lui și dau ascultare cu toții *Despotului*. Se poartă acolo haine și arme ungurești.“ Se adaugă că numele „Valahiei“ vecine vine de la Flaccus, ofițer al lui Traian! „Se află acolo peste 300 de sate locuite numai de Tatarî, cari, cînd Domnul țerii ajunge în război cu acel neam (al lor), ceia ce se întîmplă adesea, din pricina necesității, se bat tot așa de credincios ca Moldovenii înși. Legea Moldovenilor e cea grecească. Locurile și cetățile de căpetenie ale Moldovei sînt acestea: Suceava, Hotin, Neamț, cetatea nouă din Roman (*Romanuivvar*), Bahluiul-Hirlău și Iași (*Bahloyazvvar*), Vasluiul, Soroca, Orheiul (Orbi; recte: Orhi), Huși (*Huztvvaras*), Trotuș (*Tartaros*), Biriad, Cetatea-Albă (*Fegerrvar*) și încă odată „Romanuvasar“.

„Acest Domn ține de obicei în straja sa 3.000 de călări aleși, cari, în armura lor particulară, îl întovărășesc oriunde merge, dar poate să-și ridice oastea ușor și la 60.000 de oameni călărime și pedestri.

Se află acolo un mare număr de herghelii bune cu cai turcești și românești și tot așa o mare cantitate de escelenți șoimi, dar fără voia Domnului nu se pot exporta. *Trei sute din acești cai aleși și o sută de șoimi, împreună cu o însemnată sumă de bani, o dă Domnul pe an Turcilor.*

La alegerea Domnului, nu caută prea mult dacă e născut leguit ori din florî, ci cea mai de aproape rudă a Domnului ră-

posat e însemnată cu un fier roșu, ca să se poată cunoaște la un astfel de prilej. Acești Domni sînt foarte cruzi pentru a ținea în ascultare pe supușii lor, și la orice lucru de nimic li taie brațele, minile și picioarele și li scot ochii. Și, dacă astfel de oameni nu pot pe urmă să se susție, Domnul îi ține,—pentru care la Curtea lui este totdeauna un număr însemnat din acești nenorociți. Această țară nu duce lipsă de nimic din ceia ce e de nevoie pentru întreținerea zilnică; e bogată în mine de aur și argint, în cîmpii foarte roditoare, cu pășuni întinse, și de aceea este bielsug în vite. Are iazuri și rîuri plăcute cu pești escelenți; clima e bună și îngăduie o piață comodă. *Se întrebuințează numai bani ungurești și turcești*“ (pp. 42-4).

Cînd e vorba de o luptă comună cu Turcii, apar iarăși Domni noștri. „Și Alexandru, Domnul Moldovei, ar urmă acestui exemplu, de oare ce recunoaște pe principele Ardealului ca suzeran. Și, *dacă acesta de față, care nu e prințul legiuit, nu s'ar învoi, ar putea fi gonit ușor, de ar fi sprijinit Gheorghe, fiul lui Iacob* (e vorba de ruda lui Despot; Gheorghe; cf. Hurmuzaki, XI, tabla și *Pretendenți domnești*, în „Analele Academiei Romîne“, XIX, p. 226), *căruia, de fapt, după succesiunea legitimă, ca rudei celei mai apropiate, i s'ar cuveni Domnia*. Din această țară se pot căpăta totdeauna 20.000 de călări.

Petrașcu (*Petrazzo*), Domnul Țerii-Românești, la Miazăzi, care, e drept, n'are nici cetăți însemnate, nici tunuri mari, însă are o țară mare, foarte bogată în mijloace de hrană și călărime, ar fi silit, la o întreprindere războinică pronunțată a creștinilor, ori de dragul lucrului, ori de puterea împrejurărilor, a-și întrebuința toată puterea pentru folosul creștinilor, și ar putea fără vre-o încordare să dea 30.000 de călări și mai mult“ (p. 46).

S'ar putea goni astfel Turcii din Europa (p. 47)! De altfel, Turcul e șiret și a lăsat să trăiască, în schimb pentru tribut, Moldova și Țara-Românească, „pe care în două zile le-ar putea înghiți“ (p. 48).

O ediție a textului italian pentru locurile traduse aici ar fi de dorit.

N. Iorga.

* * *

O traducere a dascălului ardelean Ioan Duma.

Familia Duma din Brașov, în secolul al XVIII-lea, este o familie aproape numai de cîntăreți și dascăli. Observînd de aproape

manuscrisurile copiate de dînsii și ocupațiile lor culturale, ne încredințăm că dascălii aceștia nu stăteau degeaba, ci — avînd între ei o tradiție de iubire pentru carte — cetiaș, transcriaș, traduceaș, desfășuraș o activitate laudabilă în folosul cărții românești.

Se cunoaște pînă acum activitatea literară a lui *Radu Duma*, „jupînal dascăl“ al bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, care dă unele cărți de slujbă preoților noștri de prin jur¹. Era un om cu învățătură, fiind în strînsă legătură cu bine-cunoscuții cărturari: *Radu Tempea*, *Dimitrie Eustatievici* și alți dascăli bisericești ai Brașovului². Mai cu seamă după îndemnul lui Eustatievici, el tipărește, lucrează la transcrieri de cărți, așa că, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Brașovenii cu drept cuvînt îl consideraș printre dascălii cei mai de samă³. Încă la 20 Septembrie 1774, Radu Duma avea gata transcris un *Raiu* (Vieți de sfinți)⁴. La 1-iu Decembrie 1780, el, „smeritul între clirici și dascalul“, dă, în limba „părintească“, o traducere din grecește intitulată: „*Pășunea oilor cuvîntătoare* saș pentru datoriia păstorului d[u]hovnicesc și cum să cade a paște încredințata lui turmă cuvîntătoare“, traducere care ni se păstrează la Academia Romîna⁵. La 29 Octombrie 1787, același cîntăreș al Brașovului vadem că isprăvește de scris, cu foarte frumoase litere îngrijite și cu zugrăveli de sfinți la început, o lucrare voluminoasă intitulată: „*Piatra credinții* a fiilor sf[i]ntii bisericii cei pravoslavnice“, etc.⁶. În același an, Radu Duma tipărește, în o nouă ediție, la Sibiu, *Preoșia saș îndreptarea preoșilor și Catehismul romîn-german*; de asemenea retipărește, tot atunci, *Floarea Darurilor*⁷. Tot în 1789, la 29 Ianuar, el copie o prefață a unui Minei de

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, XIII, p. 207. Ultima dată îl întîlnim la 10 Maiu 1790, „cîntăreșu bisericii ot Brașov“, ca martor la dăruirea unei cărți; *ibid.*, p. 31.

² N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, Vălenii-de-Munte 1909, II, p. 141.

³ Același, *o. c.*, p. 218.

⁴ Acad. Rom., ms. 1.314.

⁵ În copie, scrisă de un preot. Protopopul Nicolae Popovici, într'o însemnare, zice că a dat-o la tipar, în 1817, Septembrie 24. V. Bibl. Acad. Rom., ms. 1.431, f. 1.

⁶ În folio, fol. 451. V. Bibl. Acad. Rom., ms. 2.556.

⁷ N. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 324 și Bianu-Hodos, *Bibl. rom. veche*, II, p. 331.

la Rîmnic¹—, fiind aceasta, de sigur, ultima lucrare ieșită de supt condeiul său.

Dintre rudele dascălului Radu cunoaștem pe un preot, *Dimitrie Duma*, „namesnic“ în Brașov, care cere voie episcopului Novacovici să plece la București pentru obișnuitele scutiri pe care le avea biserica Șcheilor². Acesta a fost, cred, frate cu Radu Duma. Mai găsim însă un *Dumitru*, „cîntăreț“, care, la 1795, înseamnă pe un manuscript al unui moș al său că este „feçorul dascalului Radu ce aũ fost la Brașov“³.

Nu știm cît de cărturar a putut fi acest fiu al lui Radu Duma, care de sigur că nu i-a lăsat numai ocupația sa de cîntăreț, ci și dragostea pentru carte. Cunoaștem însă acum că dascălul Radu Duma a mai avut un fiu, *Ioan*, cărturar aproape ca și tatăl său.

Ioan Duma, la 11 August 1761 încă, vedem că transcrie cu îngrijire un manuscript miscelaneu („Teologhiia sfinților părinți, pentru cum seamănă copii tătini-său“; mai multe cazanii; întrebări cu privire la Unire, de protopopul Vasile din „Țara Făgărașului“ și o interesantă „cazanie“ împotriva Calvinilor și Luteranilor)⁴, și își zice „plecatul și smeritul întru dascăli Ioannũ snã Radu Duma“⁵.

El însă n'a rămas numai la atît. Ceia ce-l pune într'o adevărată lumină de cărturar este traducerea cărții „*Urmarea lui Hristos*“, a lui Toma Hemerken (de Kempis), pe care o sfîrșește la 8 April 1774. Cartea se păstrează, în manuscriptul original, în biblioteca Internatului Teologic din București⁶. Aici a fost adusă

¹ N. Iorga, *Studii și doc.*, XIII, p. 133.

² Același, *o. c.*, p. 263 (140), în 29 Maiu 1767.

³ Bibl. Acad. Rom., ms. 2.467, fol. 121.

⁴ *Ibid.*, fol. 81-116, este Cazania care conține combaterea protestanților asupra ungerii cu Sf. Mir, cuminecături, ispovedaniei, maslului, preoției, sf. icoane, Sf. Cruce, Născătoarea de Dumnezeu, cinstirea sfinților cari se roagă pentru noi, despre moaște, despre statul în picioare în biserică, despre căderea preotului, despre luminări, metanii, sfințirea apei, prescuri, colivă. Un alt Ioan (fol. 116) iscălește la 9 Februar 1794.

⁵ *Ibid.*, fol. 120 V^o. Cîntărețul Dumitru, de care am pomenit mai sus, are în posesie manuscriptul în 1795 și înseamnă că, dacă l-ar fura cineva, „să fie afurisit de toți sfinții părinți și de toți Vlădici din București“.

⁶ E un ms. foarte voluminos, în 4°, 322 foi, cu roșu (literele inițiale) și cu negru. Pe margine (v. fol. 58, în loc de: gingășie îndreptat: gingaș; fol. 59, în loc de: „te cruță“, „te păstrează“, etc.) sînt îndreptări de traducere, de o altă

de la mănăstirea Căldărușani, unde a ajuns, de sigur, grație legăturilor neîntrerupte ce existaū la sfirșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea între călugării, preoții și dascălii Ardealului și între mănăstirile, călugării, preoții și dascălii noștri, legături cu mult mai strinse decit azi. Chiar pe acea vreme vedem cum, de exemplu, Ardeleanul Gheorghe ajunge (după călătoriile de la Brașov la București, de aici la Athos și Constantinopol și apoi în Moldova) egumen paisian, reformator în sens de cultură și viață curată, la Cernica și Căldărușani¹. Cartea renumită a lui Toma de Kempis, „Urmarea lui Hristos“, se intitulează în originalul latin *De imitatione Christi*. Autorul a scris-o în direcția religioasă așa-numită mistică, și ea se potrivește bine cu spiritul monahal de smerenie și de renunțare. Cele patru cărți care o compun au fost separate până pe la 1445. De atunci înainte ele se întruniră într'o singură carte². La noi se semnalează traduceri ale acestei minunate cărți: se și tipări la 1647, la Dealu, însă în limba slavonă, tălmăcită din latinește de învățatul boier Udriște Năsturel³. În 1803 o avea gata, tradusă în românește, însă, Clain, tipărindu-se la Blaj, de episcopul Ion Bob, în 1813, supt titlul curios (fără însemnarea traducătorului): „A Tomii de la Kempis de Urmarea lui Hristos patru cărți“⁴. De sigur după această traducere face cîte o copie cutare călugăr de la Cernica⁵. Dacă n'ar fi traducerea, despre care vorbim, făcută de Ioan Duma, ar fi trebuit să credem că întâia traducere a *Imitației* în românește i se datorește lui Klein.

De fapt, dascălul și cîntărețul, „cel-prea smeritū și netrebnicū“, Ioan Duma, traduce cartea lui Kempis încă din 1774, cînd, la 8

mînă. Pe scoarța de la început: „Din economia lui Florin, însemnări pentru folosul cărnii“, etc. Știm că „Econ. lui Florin“ a fost tradusă de dascălul brașovean Dim. Eustatievici; N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, II, p. 141.

¹ V. *Bis. ort. rom.*, an. XXII, p. 1009.

² Cf. Wetzer und Weltes, *Kirchenlexicon*, XI, Freiburg 1899, pp. 1636-7. Despre alte lucrări biografice, ascetice și omilice, ale lui Toma de Kempis, mai vezi F. Lichtenberger, *Encyclopédie des sciences religieuses*, Paris 1882, XII, pp. 145-6.

³ N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, I, p. 338.

⁴ Același, *o. c.*, II, p. 214 și Bianu-Hodos, *Bibl. rom. veche*, I, p. 158 și III, p. 62.

⁵ „Chipriian ierodiacon, 1811, Martie 1“; N. Iorga, în *Bis. ort. rom.*, XXVI, p. 221.

pusene în Orient, prin Levantiniî săi. Și lămuriri asupra luptelor de clasă pe care asemenea idei de import le produceau cam pe atunci în Salonic se pot găsi în cartea d-lui Tafrali, *Thessalonique au XIV-e siècle*.

Capitolul întins despre Macchavelli e lucrat cu întrebuintarea operelor recente ale științei italiene și germane. În mica noastră literatură era doar o traducere a „Principelui“ de un domn Handoca și interpretarea teoriei lui Macchiavelli în broșura noastră *Basta și Mihai Viteazul* (București, 1895).

După d. Negulescu, ca și după mulți alți cercetători, monstruoasa figură a *Principelui*, dincolo de bine și de rău, a fost impusă patriotului italian Macchavelli în Italia prezentului și pentru Italia viitorului, care cerea un dictator și dictatorul nu se putea ridica și menținea decît prin indiferența morală față de mijloacele de succes ale timpului (p. 105). Din parte-mi (*l. c.*, p. 11) înțelegeam această carte mult discutată ca o lucrare de constatări, o operă obiectivă, fără tendințe, „resultatul cercetărilor făcute de el asupra oamenilor politici ai timpului, cu cari stătuse atîta vreme în atingere zilnică“, oglindind deci „infamia unei epoci“ (p. 12). D. Negulescu crede că „istoricii“ văd în „Principe“ un manual pentru viitorul liberator al Italiei, care ar fi să fie Lorenzo de Medici (p. 106) și citează pe Ranke, Macaulay și Quinet. Iată însă tot din condeiul unui istoric, fie și unui istoric român, o altă părere. Și cred că, dacă, în chestii generale, am ținea samă reciproc și de ce a dat propria noastră literatură, am crește cu toții în ochii acelor ce ne cetesc pe toți.

Caracterisarea vieții italiene în evul mediu suferă mici retușări. Un semn deosebitor al Italiei e tocmai că orașe și sate sînt vizibile, și Genova n'are în jurul ei „munți sălbateci“; și pentru ea ca și pentru Veneția nu poate fi vorba numai de „instituții municipale“ (p. 107). De asemenea baronatul piemontes, toscan, roman chiar și napoletan a avut un rol covârșitor.

Analisa „Principelui“ urmează (cf. cartea noastră citată, p. 12, pentru redarea precisă a pasagiului capital). D-sa discută, cum am făcut-o și noi, felul în care se poate concilia credința, reală, în morală a lui Macchiavelli cu constatările sale contemporane, care nu sînt o morală, și — adaug — nici o doctrină „statistică“ absolută, filosofică. Corespunde cu totul și părerii noastre că avem a face cu opera unui „realist“, care „iea lucrurile cum sînt“, fără

a le deplora, dar le ia pe ale timpului său. Oamenilor politici ai Renașterii li-a putut fi util, dar *numai lor*, și el nici nu pretindea să fie util altora. Pentru „cruzimile necesare“, cf. și broșura noastră, pp. 12-3.

De obicei se lasă o parte un al treilea izvor al acestei filosofii politice, necercetându-se, pe lângă „Principe“ și „Decade“, acele „Istorie fiorentine“, care sînt, de fapt, o istorie generală a Italiei și, supt anume raporturi, o istorie universală chiar. Totuși ele sînt necesare pentru întregirea ideilor generale, cuprinse în cărțile de analiză și de critică. Astfel observațiile despre divergențele religiei noi a creștinismului, despre nevoia colonisărilor pentru cuceritori (începutul cărții a doua), considerațiile despre rolul nobililor în republice, etc. Sînt și formule interesante, în cartea a treia : „Să nu creadă nimeni că stîrnind o schimbare într'un oraș poate s'o oprească după voie ori s'o îndrepte după plac“. Lucrarea se mîntuie cu părerea de rău că, murind Lorenzo, „nu mai e cine să stingă acele seminții rele care au ruinat și ruinează încă Italia“.

Capitolul următor e închinat Englesului Thomas More, autorul „Utopiei“ (Erasm lipsește). Urmează Francesul Jean Bodin, adversarul luptelor de religieune. Mai nou e capitolul despre Althusius, popularizat de adîncul cugetător german contemporan care e Giercke (dar e aproape sigur că Rousseau n'a cunoscut direct pe Althusius, cu toată asămănarea ideilor lor). Se studiază acum Spaniolii catolici, tradiționaliști, absolutiști: Mariana, istoricul Spaniei, Suarez, logicianul. Pentru această vreme a secolului al XVI-lea ca și pentru secolul precedent o analiză atentă a proiectelor de cruciată, care sînt mai totdeauna și proiecte de reorganizare a societății, poate fi de mare folos (v. și publicația recentă a d-lui Tr. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris 1914). Și un capitol s'ar fi cerut pentru vestitele „Oeconomies royales“ de care e legat numele lui Sully (v., mai în urmă, studiul din *Revue historique*, anul 1892).

Cu Hugo Grotius sîntem în domeniul dreptului internațional (Corneille ca nume de botez e formă francesă, cea olandesă e Cornelius; p. 255; p. 261: Oxenstierna pentru Oxenstiern). O analiză a concepției lui Grotius despre război și în cartea d-lui Gusti, menționată mai sus. Aici însă supt expunere se simte o nobilă simpatie pentru idei, care, fiind de dreptate, nu sînt, chiar

astăzi, mai puțin adevărate. Ba chiar azi ele ar merita amintite distrugătorilor de oameni cari sînt și falșificatori de noțiuni fundamentale fără care viața socială însăși e imposibilă și ar trebui ca și indivizii să-si stea tață în față ca doi sălbateci cu piatra în mînă.

Campanella are un capitol special, în care viața-i e schițată cu căldura cuvenită. Autorul „Monarhiei spaniole“ trebuie pus în legătură cu teoreticianul „monarhiilor“ Iohannes Sleidanus, contemporanul lui Carol Quintul.

Cartea ar trebui să fie mult cetită. Atîtea idei se exprimă într'o formă de o limpeziciune perfectă. Și se poate vedea dintr'însa cit de vechi sînt toate adevărurile și... toate ră-tăcirile.

N. Iorga.

* * *

Duiliu Zamfirescu, *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești* (în „Analele Academiei Romîne“ XXXVII; cf. N. Iorga, *Dardanelele, amintiri istorice*, în aceleași „Anale“).

E conferința unui literat, inițiat în problemele diplomației actuale, făcută ca membru al Secțiunii literare a Academiei Romîne. Autorul declară „că nu va face politică“, de oare ce „cunoaște chemarea Academiei și are pentru dînsa o prea mare iubire pentru a transforma tribuna desbaterilor sale senine în masă de intrunire“. Dar e de părere ca instituția „să nu rămie într'o duioasă somnolență și să nu represinte osteneala națională“, „atunci cînd țara palpită de dorința de a afla adevărul : ce sînt Dardanelele“, pe care, adauge d-sa, nu trebuie „să le pierdem“, „istoria noastră națională“ fiind legată de dînsule.

La început e mai multă geografie (cu un plan de d. general Iannescu) și mitologie (Zeus, Hera, Io, etc.). Urmează un capitol intitulat „Din punct de vedere istoric și diplomatic“. Cîteva observații din punctul de vedere al istoriei: Alexandru Mavrocordat (Exaporitul) nu era „secretar intim“ al Padișahului, ci Mare-Dragoman, ca și Panaioti Nikusios, pe care-l înlocuise (p. 4). De „testamentul lui Petru-cel-Mare“ nu se mai poate spune de mult, nici alături de Hanotaux: „autentic saū nu“, (p. 5), căci el e o curată falșificație. Tratatul de la Belgrad (1739) nu se ocupă *de loc* de strîmtori, decî nu

„consfințește starea prohibitivă“ (p. 5). Republica Celor Șapte Insule, cu protectorat ruso-turc, nu atrase Porții atâtea intervenții rusești, încît să se poată zice că a fost „cuiul lui Pepelea în casa Turcilor“. „Butenew“ „trebuie scris (p. 6): „Buteniev“. Între „răpirea“ Bucovinei și „luarea“ Basarabiei este o deosebire, pe care autorul o contestă: Austria *nu luptase* cu Turcia, ci, din potrivă, se declarase, în războiul ruso-turc, aliată a Porții, de la care primise și o sumă importantă de bani. Răscoala lui Mehmed-Ali (nu „Mehmet-Aly“) nu poate fi caracterisată drept „un eveniment fără nicio însemnătate“: puternicul Pașă egiptean tindea să-și anexeze Siria, Cilicia, Anatolia și i se atribuia intenția de a înlocui la Constantinopol vechea Casă a lui Osman prin propria sa dinastie de parveniți. Nici prilejul războiului Crimeii nu poate fi înfățișat ca „o ceartă la Ierusalim între *popii* ortodocși și *popii* catolici“ (p. 10).

Restul e o răpede analiză de acte diplomatice, făcută cu toată conștiința specialistului.

La urmă, o „Soluție“, care, neapărat, de și se ocupă de evenimente actuale, nu e politică, ci numai „punctul cel mai delicat al chestiunii“. „Biruința germană“ ar lăsa „Dardanelele cum se află“ (evident cu predominarea Germaniei, de care autorul nu se ocupă, conferința nefiind politică). Ceia ce autorul numește „hipotesa a 2-a“ sau „biruința anglo-francesă“ înseamnă „monopolizarea strîmtorilor pentru sine“ de Rusia (făcîndu-se politică, s'ar putea adăugi: întru cît aceasta nu jignește interesele, reduse de un timp, prin ocuparea altor poziții mediterane, ale tovarășelor de azi ale aceleiași Rusii).

Fiindcă, totuși, Englesii și Francesii, cari fac politică, pot să învingă, autorul se ocupă cu o reglementare a „internaționalizării“ pe care ei s'ar putea gîndi s'o propuie, cerînd ca prezența Turciei la Dardanele să fie și mai departe îngăduită.

Cît privește pe „vecinii noștri balcanici“, Bulgarii sînt fixați la Marea Egee, cum Sîrbii vor fi la Adriatică. Astfel, orice temei pus de dînsii ar fi o „mîngiere nejustificată“. Totuși Bulgarii, cari, de și neutri, continuă a face politică, nu arată de loc că ar putea să se desintereseze, ca riveranii ai Mării Negre, pe un destul de vast teritoriu, de soarta strîmtorilor. Ei nu cred că prin Dedeagaciū și-ar putea strecura tot grîul de export. Și, cît

timp la Adriatica este unul mult mai tare decît Sîrbiî, aşezaţi şi în Macedonia, care e de mult îndreptată spre Marea Neagră, e îndoielnic ca aceştia să se considere străini de problema Dardanelelor.

„Credem că am dovedit primejdia ce ne-ar ameninţa... Poporul (*recte*: Statul) român, cu 7 milioane sau cu 14 milioane de locuitori, este iremediabil pierdut, dacă i se iea accesul la Mare“, acestea sînt ultimele rînduri ale conferinţei. Credem că posesiunea litoralului dobrogean nu e în legătură prea strînsă cu soluţia dată problemei Dardanelelor.

Dar reţinem aceste frumoase cuvinte de la pagina 13: „Istoria are acest mare bun, pentru cine o ceteşte şi o înţelege, că moderează entuziasmul, ascute sensul (=simţul) critic şi mai cu seamă nu permite la toată lumea să se amestece în politică.“

Cu ele încheiem.

N. Iorga.

BCU Cluj / Central * * university Library Cluj

D. Gusti, *Sociologia războiului*, Bucureşti 1915.

E o analiză îngrijită a părerilor despre războiul. D. Gusti vrea să fie obiectiv între partizanii războiului înnoitor al omenirii şi aceia ai dreptului în pace. De fapt, în asemenea materii grave, obiectivitatea e în marginile şcolii de care se ţine autorul. Şi e vizibil de la un capăt la altul al acestui studiu concentrat şi bogat în aparat ştiinţific că autorul e un elev al şcolii germane.

Critica ei se face astăzi însă altfel decît prin recenziî, şi anume prin efectul pe care-l are şi pe care multă vreme-l va avea asupra vieţii omenirii întregi.

Acest efect îl simţim şi noi.

N. I.

CRONICĂ.

Supt titlul: *Strănepoţii familiilor Bánk şi Drágfi de Békék*, d. Alexandru Szilágyi povesteşte, în no. de la 25 Decembre 1913 al ziarului *Magyar Szó* din Budapesta, că, în satul Bedöháza din Maramurăş, a descoperit în nişte ţerani săraci ruteni (cari însă i-au spus că ei de neam sînt Romîni) descendenţii unei fa-

miliî din cele mai de frunte ale nobilimii române din Maramurăş, în secolul al XIV-lea. Aceştia sînt Iván Bánk, tătăl şi fiul cu acelaşi nume, cari trăiesc, cu feciorii, fetele şi nurorile lor, în acel sat, în mare sărăcie, ca mici proprietari şi muncitori cu ziua. Ei sînt astăzi Ruteni, absolut inculţi şi analfabeţi, cari ideie n'au de trecutul familiei lor, şi din cari numai unul mai ştie puţin româneşte. Cu toate acestea, încă la 1385 un strămoş al lor, cu acelaş nume: Bánk Iván, a fost vicecomite al Maramurăşului, iar la 1512 documentele arată pe un alt Bánk Iván ca mare proprietar în Sarasăul Maramurăşului.

La Bánk Iván tatăl, d. Szilágyi a descoperit, printre hirtii ne-trebnice păstrate într'un fund de ladă, două documente istorice importante.

Unul este un act de proprietate, liberat de *Benedictus Kornys et conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez* lui Illés (Ilie), fiul lui Bánk Iván, la 1512, prin care i se confirmă proprietatea sa din Sarasău. D. Szilágyi găsi şi traducerea ungurească a acestui document, întru cît a putut descifra, fiind foarte rău conservat.

Al doilea este tot un act de proprietate, liberat de capitolul din Ceanad, prin care se întăreşte alt act de proprietate, mai vechi, liberat de capitolul din Agria, confirmînd lui Mihail Bogdan de Petrova dreptul de proprietate supus moşiei din Bedöháza, ce a fost a lui Drag şi Dragoş. Actul este din 1336, foarte bine păstrat, şi d. Szilágyi îi dă traducerea ungurească întreagă, foarte interesantă cu deosebire pentru multele nume de localităţi ce conţine.

Din faptul că actul s'a găsit în satul Bedöháza, de care e vorba într'insul, la un descendent al vechii familii boiereşti Bánk, d. Szilágyi conchide că familia Bánk se înrudia cu familia Bogdan de Petrova, care, la rîndul ei, se înrudia cu boierii Drag şi Dragoş, cari erau rude cu Bogdan Voevod, întemeietorul Moldovei.

Astfel numiţii ţerani ruteni din Bedöhóza ar avea în vinele lor sînge de-al primului Voevod al Moldovei, precum şi de-al neamurilor Petrovay şi Drágfi, care au dat mulţi oameni de frunte Ungariei¹.

A.

¹ Comunicat de d. I. Bianu.

A apărut n-rele 3-4, anul al II-lea, pe lunile Mart și April
1915, din

BULLETIN DE L'INSTITUT

POUR
L'ETUDE DE L'EUROPE SUD-ORIENTALE

SUMARIÛ:

Morariu: Bucovine. — Șlusanschi: Russes en Bucovine. — Nistor: Roumains et Ruthènes. — Enescu: Transylvanie. — Sima: École roumaine en Hongrie. — Angelescu: Banat.

A apărut:

ISTORIA COMERȚULUI ROMĂNESC

de N. IORGA.

VOLUMUL I-iū (până la 1700):

Drumuri, mărfuri, negustori și orașe.

Lucrare scrisă din inițiativa și cu sprijinul d-lui
DIMITRIE HAGI-THEODORAKY.

Prețul: lei 3.50.

A apărut

Desvoltarea ideii unității politice

:: :: :: a Romînilor :: :: ::

(Lecții făcute la Universitatea din București)

de N. IORGA. Prețul: Lei 1.25.

În curînd va apărea

Notes et extraits

pour servir à

l'Histoire des croisades

au XV-e siècle,

publiés par

N. IORGA.

Quatrième série (1453—1476).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Neamul Românesc“, Tipografie și Legătorie de cărți.